

فصلنامه جامع دفاع مقدس

سال چهارم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۸، پیاپی ۵: ۶۷-۸۵

مروری بر ادبیات پایداری در کتابهای ادبیات دوره متوسطه دوم

غلامرضا شهسواری^۱، زیبا خوارزمی^۲

۱. کارشناسی ارشد ۲. دانشجوی کارشناسی ارشد

(دریافت: ۹۷/۰۲/۰۳، پذیرش: ۹۸/۰۲/۱۰)

چکیده

ادبیات پایداری، یکی از مهمترین گرایشهای ادبیات در جهان امروز و مدرن است که در دو سده اخیر رمانها و اشعار فراوانی را پدید آورده است. این نوع ادبیات به عنوان ادبیات متعهد در بیداری انسان قرن حاضر سهم بسزایی ایفا کرده است و از آنجا که هدف مهم انقلاب اسلامی ایران، آگاهی و بیداری مردم مسلمان کشورمان و جهان است. این نوع ادبیات در ایران موضوع بسیاری از سروده‌ها و نوشته‌ها است و خوشبختانه در کتابهای ادبیات دوره متوسطه آموزش و پرورش جایگاه خاصی دارد. در این مقاله درسهایی که جنبه پایداری آن برجسته بوده است و یا تحت عنوان ادبیات پایداری در متن کتاب آمده از کتاب ادبیات اول متوسطه و دوم و سوم عمومی و انسانی مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین تمام دروس ادبیات پایداری با توجه به اهداف آن تحلیل شده و قدرت تأثیرگذاری این دروس از نظر توانایی در تعیین و تفهیم اهداف ادبیات پایداری بررسی، و با توجه به فنون و نکات ادبی به ارزشگذاری هنری و ادبی دروس پرداخته شده است.

کلید واژه‌ها: ادبیات، ادبیات مقاومت، کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه.

مقدمه

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلِمَ (نساء/ ۱۴۸).

خداوند بلند کردن صدا را به بدگویی دوست ندارد مگر از آن کس که به وی ستم شده باشد. تاریخ ایران و جهان مشحون از دل‌آوریها، رشادتها، ایستادگیها و جانبازیهای قهرمانانی است که برای دفاع از مردم سامان خویش در برابر مستبدان داخلی و متجاوزان خارجی از خود نشان داده‌اند. عمل انسانی آنها باعث رهایی سرزمین از جور جائران و ویرانگری بیگانه‌ها شده و چه بسا وحدت ملی را پدید آورده است. بنابراین چنین کسانی در دل و دیده مردم جای دارند و آحاد ملت همواره آنها را ستایش کرده است. آرش و رستم در اساطیر ایران، آریوبرزن، جلال‌الدین خوارزمشاه، ستارخان و باقرخان، رئیس‌علی دلواری، امام‌خمینی و جوانان انقلابی و رزمندگان در تاریخ ایران و آشیل در اساطیر یونان، ژاندارک، زاپاتا، عمر مختار و ماندلا در تاریخ جهان، نمونه‌هایی هستند که به طرفداری از مردم خویش در برابر مستبدان داخلی و متجاوزان و استعمارگران خارجی قیام کردند و در زبان و بیان مردم خویش ستایش شده‌اند. افزون بر ستایش رهبران، تمام مسائلی که حول محور این جریان پدید آمده به آفرینش گونه‌ای از ادبیات منجر شده که به ادبیات پایداری یا ادب مقاومت مشهور است.

ایران از زمان پیروزی انقلاب تاکنون با مسائلی روبه‌رو بوده که برای بیان آنها زبان و بیان ویژه‌ای نیاز بوده است. رهبری امام، مبارزات انقلابی، شهادت جوانان برای به ثمر نشاندن انقلاب، ترور شخصیت‌های انقلابی، جنگ تحمیلی هشت ساله، شهادت رزمندگان، اسارت و جانبازی جوانان، بمباران شهرها و فداکاری مردم از مسائل پراهمیتی است که شاعران و نویسندگان معاصر را وادار کرده است تا درباره آنها آثار ماندگاری پدید آورند؛ این دسته از آثار در حوزه ادبیات پایداری جای می‌گیرد.

ادبیات پایداری از گرایشهای مهم ادبی در سطح جهان است که در دو قرن اخیر از نهضتها و انقلابها و جریانهای سیاسی و اجتماعی پدید آمد و در میان ملل ستمدیده جایگاهی خاص پیدا کرد. نمونه‌های درخشان آثار ادبیات پایداری را می‌توان در مبارزات سیاهان امریکا علیه نظام برده‌داری، انقلاب اکتبر (۱۹۱۷) روسیه، خیزش عظیم مردمی علیه فرانکو، مستبد مشهور اسپانیا در نیمه دوم دهه (۱۹۳۰)، جنگ جهانی اول و دوم، انقلاب شیلی، مبارزات مردم ستمدیده فلسطین علیه صهیونیسم غاصب، انقلاب بهمن (۱۳۵۷) و دفاع مقدس کشورمان مشاهده کرد. هدف مهم این نوع ادبیات برانگیختن حس مقاومت و پایداری و مبارزه علیه رفتار غیرانسانی هیأت حاکم یا دشمن متجاوز است و از طرفی حس انساندوستی و برادری و اتحاد را ترویج می‌دهد و بیداری و آگاهی مردم جامعه را نسبت به ستمی فزونی می‌بخشد که به آنها رفته است. ادبیات پایداری از جمله مقوله‌هایی است که در کتابهای ادبیات متوسطه جایگاه ویژه‌ای دارد و

حجم قابل توجهی از دروس به آن اختصاص یافته است. مؤلفه‌ها و اهداف این نوع ادبیات در قالب شعر و داستان بیان شده است. این مقاله به بازتاب این مؤلفه‌ها در این کتابها می‌پردازد.

بیان مسئله

از مهمترین اهداف آموزش و پرورش در کتابهای درسی، نخست تبلور و سپس نهادینه کردن ارزشهای معنوی و فرهنگی انقلاب اسلامی و دستاوردهای افتخارآمیز دفاع مقدس است که با مفاهیمی چون آزادی، مبارزه، شهادت، آزادگی، جانبازی و فداکاری همراه است. درس ادبیات فارسی مهمترین درسی است که همواره این مفاهیم را در زیباترین و دلنشین‌ترین شکل به مخاطبان خود نشان داده است. بنابراین ادبیات پایداری ایران و جهان در کتابهای ادبی دوره متوسطه، فصولی را به خود اختصاص داده است که در این مقاله به بازتاب عناصر و مؤلفه‌های آن در این کتابها پرداخته می‌شود. نویسنده مقاله با بررسیهای خود می‌کوشد به دو پرسش ذیل پاسخ دهد:

سؤال اصلی

۱. کتابهای ادبیات فارسی دوره متوسطه بر کدام عناصر ادبیات پایداری تاکید می‌ورزد؟

سؤال فرعی

۲. آیا این عناصر بدرستی در درسهای مربوط بازتاب یافته است؟

پیشینه تحقیق

با اینکه در زمینه شناخت و نقد و بررسی ادبیات پایداری ایران و جهان مقالات فراوانی در سالیان دور و نزدیک انتشار یافته است، کمتر نوشته‌ای را می‌توان یافت که در زمینه موضوع این مقاله باشد. در بررسیها دو مقاله ذیل در این زمینه در خور یادآوری است:

در مقاله «مؤلفه‌های پایداری با تکیه بر مبارزه با نفس در کتابهای درسی» نویسنده از دیدگاه دینی بازتاب مبارزه با هوای نفس در مؤلفه‌های ادبیات پایداری بویژه ایستادگی در برابر ظلم و ظالم و متجاوز را بررسی کرده است و با توجه به رفتار بزرگانی چون امام خمینی، جهاد درونی و بیرونی را همراه می‌داند که باید در دروس مرتبط با ادبیات پایداری منعکس شود تا دانش‌آموز به این نکته مهم پی ببرد؛ اما با وجود درصد قابل توجهی از حجم کتابهای ادبی به این موضوع، کمتر به جهاد اکبر در این مؤلفه‌ها پرداخته شده است (علی‌نژاد محمدآبادی، ۱۳۸۹: ۴۲۶ و ۴۲۵).

در مقاله‌ای دیگر با عنوان «تحلیل محتوای کتابهای درسی «دینی» و «ادبیات فارسی» دوره متوسطه براساس مؤلفه‌های دفاع مقدس» شش مؤلفه دفاع مقدس را به ترتیب «اقتدار سیاسی، تعاون، پیام عاشورا، ایثار و شهادت، پایداری و صفات متعالی» در کتابهای ادبیات فارسی و دینی بررسی کرده و پس از تحلیل محتوای کمی به این نتیجه رسیده است که در این کتابها به مؤلفه اقتدار سیاسی، پایداری و ایثار و شهادت توجه کمتری شده در حالی که به صفات متعالی و پیام عاشورا بیشتر توجه شده است (رضوی، ۱۳۹۴: ۱۰۷).

روش تحقیق

این مقاله بر روش کتابخانه‌ای، اسنادی و تحلیلی مبتنی است که در آن تنها دروسی از کتابهای ادبیات فارسی دوره متوسطه مورد بررسی قرار گرفته است که عناصر ادبیات پایداری در آنها وجود دارد و سعی شده است این دروس در سه قلمرو زبانی، ادبی و فکری بررسی شود. قلمرو زبانی مبین لحن و بیان و کاربرد واژگان و عبارات و قلمرو ادبی متضمن آرایه‌ها و صنایع و زیباییهای ادبی و قلمرو فکری نشاندهنده پیام، محتوا و اندیشه‌های این دروس است. به دلیل اینکه بیشتر قلمرو ادبی و آرایه‌های ادبی باعث زیبایی‌آفرینی در متون مورد بحث شده است، این قلمرو بیش از آن دو قلمرو دیگر در تحلیل بازتاب مؤلفه‌ها مورد توجه قرار گرفته است.

محدوده پژوهش

محدوده پژوهش دروسی از کتابهای ادبیات متوسطه را دربرمی‌گیرد که مؤلفه‌های ادبیات پایداری دارد. ممکن است این دروس یک یا چند مؤلفه را داشته باشد. لزوماً دروس فصل ادبیات پایداری این کتابها تحلیل نشده بلکه دروسی از فصلهای دیگر بررسی شده که دربردارنده مؤلفه‌ها و اهداف این نوع ادبیات است.

ادبیات پایداری

با گذشت چهار دهه از انقلاب اسلامی و سه دهه از پایان جنگ تحمیلی با وجود اجماعی که در مفهوم ادبیات پایداری پدید آمده است در تعریف آن اختلاف نظر فراوانی به چشم می‌خورد. «در واقع هر یک از صاحب‌نظران براساس سلیقه و نوع نگاه خویش بر وجهی از وجوه این شاخه از ادبیات بیشتر تأکید می‌کنند» (چهرقانی، ۱۳۹۶: ۱۱).

ادبیات پایداری شامل سروده‌ها و نوشته‌هایی است که به دردهای انسانی در یک دوره مشخص

از دید اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی می‌پردازد و با تصویرسازیهای ادبی سعی می‌کند ظلم و ستم، بی‌عدالتی و خشم، خشونت و کشتار، مفساد اجتماعی و حکومتی را برای مخاطب مجسم سازد. شاعران و نویسندگان، دردها، رنجها، مبارزات و پایداری آحاد ملت را در سروده‌ها و داستانهای خود به شکل هنری عرضه می‌کنند تا حرکت مقدس انقلاب و دفاع بر دیگران تأثیر بسزایی گذارد و آنها را به انسانی شدن و انسانی دیگر شدن تشویق کند. بنابراین ادبیات را در خدمت تعالی انسان و انسان متعالی درمی‌آورد و به شعر و داستان آبرو می‌بخشد (اکبری، ۱۳۷۱: ۱۷).

«عنوان ادب پایداری معمولاً به آثاری اطلاق می‌شود که تحت تأثیر زمینه‌هایی چون اختناق و استبداد داخلی، نبود آزادیهای فردی و اجتماعی، قانونگریزی و قانون‌ستیزی، غصب قدرت و سرزمین و سرمایه‌های ملی و فردی و... شکل می‌گیرند» (سنگری، ۱۳۸۳: ۴۵).

اشعار نزارقباتی، شاعر معروف سوریه، محمود درویش و غسان کنفانی، شاعران شهیر نهضت مقاومت فلسطین، خانم بیچراستو، نویسنده رمان معروف کلبه عموتّم، لورکا، شاعر اسپانیایی پابلونودا، شاعر اهل شیلی و گروه بسیاری از شاعران و نویسندگان انقلاب و دفاع مقدس مردم ایران نظیر قیصر امین‌پور، سلمان هراتی، حمید سبزواری، سیدمهدی شجاعی، محمود گل‌ابدره‌ای، میثاق امیرفجر، احمدرضا عزیزی، علی معلم دامغانی و سهیل محمودی در زمینه ادبیات پایداری شایان ذکر است.

مؤلفه‌های ادبیات پایداری

مؤلفه‌های ادبیات پایداری در بیشتر موارد در قلمرو فکری و محتوایی، خود را آشکار می‌کند و شاعران و نویسندگان آنها را به کمک آرایه‌های ادبی، شکلی هنری می‌بخشند تا تأثیر آنها را بر خواننده و شنونده دوچندان کنند. در چپستی و تعداد این مؤلفه‌ها آرای فراوانی وجود دارد. برخی تعداد آنها را سه مؤلفه کلی می‌دانند: «۱. پایداری در برابر دشمن خارجی ۲. پایداری در برابر دشمن داخلی و نابرابریهای جامعه ۳. پایداری در برابر نفس» (صهبا، ۱۳۸۴: ۳۱۳) و گروهی دیگر کشمکش انسان با خود و کشمکش او را با بیرون مؤلفه‌های اصلی ادبیات برمی‌شمارند: «عشق به سرزمین مادری، صلح‌جویی، ستم‌ستیزی، آزادیخواهی، ایجاد امید، اعتراض نسبت به فقر و فساد، دعوت به مبارزه، شهادت و...» (غنی‌پور و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۴۸).

سیدابوطالب مظفری، شاعر مهاجر افغان در مصاحبه‌ای بر دو عنصر جهاد و هجرت در این نوع ادبیات تأکید می‌کند و اساس آن را اعتراض انسان در همه زمانها می‌داند (مظفری، ۱۳۷۳: ۸۷).

واصف باختری، مترجم و ادیب و شاعر دیگر افغان، اعتراض پاک و خالصانه شاعر را به حضور دشمن

در خاکش، مؤلفه اصلی ادب مقاومت می‌داند (باختری، ۱۳۷۳: ۷۵). سنگری مؤلفه‌هایی همچون اختناق و استبداد داخلی، نبود آزادیهای فردی و اجتماعی و قانونگریزی را برای ادب پایداری معرفی می‌کند (سنگری، ۱۳۸۳: ۴۵). برخی دیگر به «مؤلفه‌های عمومی و جهانشمولی چون تأکید بر آزادی و برابری انسانها، پاسداشت ارزشهای عام انسانی و مراعات حقوق و تکالیف بین‌المللی» (چهرقانی، ۱۳۹۶: ۱۴) نظر دارند.

مهمترین مؤلفه‌های ادبیات پایداری در کتابهای ادبی دوره متوسطه عبارت است از «دعوت به مبارزه»، «ترسیم چهره بیدادگر»، «ستایش آزادی و آزادگی و آزادگان»، «نمودن افقهای روشن پیروزی»، «انعکاس مظلومیت مردم و بزرگداشت شهیدان راه آزادی» (ادبیات فارسی ۲، ۱۳۸۲: ۶۴) که در این مقاله، دروس براساس این اهداف با توجه به نکات ادبی آنها تحلیل می‌شود. چون مؤلفه‌های ادبیات پایداری در کتابهای مورد بحث دوره متوسطه با عنوان «مسائل» و «اهداف» ذکر شده است در این مقاله با همین عنوان یاد می‌شود؛ به سخن روشن در تحلیل دروس از آنها با عنوان مسائل یا اهداف ادبیات پایداری نام برده شده است.

– کتابهای ادبیات فارسی دوره متوسطه

این کتابها با عناوین ادبیات فارسی ۱، ۲، ۳، و پیش دانشگاهی (سال چهارم) در رشته ادبیات فارسی و علوم انسانی به ترتیب در طول دوره متوسطه به دانش‌آموز آموزش داده می‌شود. در هر کدام از این کتابها به استثنای کتاب پیش دانشگاهی بخشی با عنوان «ادبیات فارسی و ادبیات انقلاب اسلامی» وجود دارد که هدف آن آشنا کردن دانش‌آموز با مفاهیم و اهداف این نوع ادبیات و تفهیم ارزشهای والای انسانی آن است. جز در ادبیات فارسی ۲، که به ادبیات پایداری جهان اختصاص دارد، بقیه کتابها به جریان ادبیات پایداری انقلاب و جنگ تحمیلی و عاشورا می‌پردازد.

بحث

ادبیات فارسی ۱

در کتاب ادبیات فارسی سال اول، درس هشتم با عنوان «گل‌هایی که در نسیم آزادی می‌شکفت» از سیمین دانشور و شعر «خط خورشید» از قیصر امین‌پور، درس نهم با عنوان «دریادلان صف‌شکن» از سیدمرتضی آوینی و شعر «پاسخ» از محمدرضا عبدالملکیان در فصل ادبیات پایداری گنجانده شده است. در حالی که درس چهارم «میر علمدار»، درس هجدهم «مشروطه خالی» از علی‌اکبر دهخدا و غزل «ناله مرغ اسیر» از عارف قزوینی، درس نوزدهم «حاکم و فراشان» از سیاحت‌نامه ابراهیم بیگ زین‌العابدین مراغه‌ای و شعر «مرغ گرفتار» از بهار و بویژه درس سیزدهم، شعر

چهارپاره «در امواج سند» از دکتر مهدی حمیدی رگه‌های قوی از ادبیات پایداری در خود دارد. در شعر «در امواج سند» بیش از هر درس دیگر دانش‌آموز، مفهوم وطن‌پرستی و دفاع از کیان وطن را می‌فهمد بویژه آخر شعر پس از توصیف دلاوری جلال‌الدین خوارزمشاهی، شاعر با قدرت بی‌نظیر پایداری از وطن را این‌گونه بیان می‌کند:

«بلی، آنان که از این پیش بودند چنین بستند راه ترک و تازی

از آن، این داستان گفتم که امروز بدانی قدر و بر هیچش نبازی»

(ادبیات ۱، ۱۳۸۱: ۱۰۱).

این مسئله در تمام کتابهای ادبیات دوره متوسطه به چشم می‌خورد؛ مثلاً «آخرین درس» در کتاب ادبیات پیش دانشگاهی لبریز از مفاهیم پایداری است. «گل‌هایی که در نسیم آزادی می‌شکفت»، عنوان درس هشتم، خاطره‌نویسی‌های ادبی خانم دانشور است که درباره وقایع و اتفاقات و حرکت پرشور مردمی انقلاب اسلامی است. این نوشته‌ها در روزنامه کیهان ۱۳۵۸ به چاپ رسیده است. با توجه به اهداف ششگانه‌ای که در این کتاب برای ادبیات آورده شده است، «نشاندن افق روشن پیروزی»، «ستایش آزادی و آزادگی» و «ترسیم مظلومیت مردم» در این درس جایگاه ویژه‌ای دارد.

در این نوشته از حرکت پرشور آحاد مردم در انقلاب سخن می‌رود. هنرمندان، جوانان، پیران، زنان باحجاب و بی‌حجاب و حتی اقلیت‌های دینی، فداکارانه در انقلاب اسلامی شرکت می‌کنند و همکاری و جانفشانی مردم نشان از «افق روشن پیروزی» در برابر حکومت وقت است:

«آن جمعه خونین دیگر (۱۷ شهریور) برای زخم‌ها یخ لازم بود. نزدیک‌های بیمارستان در خانه هم‌وطنی را زدم؛ خانم ارمنی بود؛ هرچه یخ در یخچال داشت، داد و یخچال را خالی کرد و از ظرف‌های آب پر کرد. گفت یخ که بست برایتان می‌آورم» (همان، ۶۱).

این درس بیش از هر درس دیگری می‌تواند برای دانش‌آموز «دفاع از وطن» و «چهره بیدادگر» را ترسیم کند.

هم‌چنین «ترسیم مظلومیت مردم» را در بیشتر بخش‌های این درس بروشنی می‌توان یافت:

«می‌گویند جلوی دانشگاه تهران، سی چهل نفر کشته شده‌اند و زخمی زیاد است. آمبولانسی آژیرکشان می‌آید و وارد بیمارستان می‌شود. پیرمردی، جوانی روی دوشش است، خودش رنگ به رو ندارد اما روی صورت جوان خون دلمه بسته» (همان، ۵۹).

«امیدوارم و دعا می‌کنم که گل‌های اندیشه و تفکر بر حق، خرمن خرمن بشکفتد و قانون اساسی بیاید برای اشاعه آزادی و عدالت و امنیت و تقوا و دانش» (همان، ۶۲).

از نظر ادبی درس «گل‌هایی که در نسیم آزادی می‌شکفتد» از کنایات عامیانه است:

«صورت جوانی که خونش - O است گل انداخته» (همان، ۶۰).

«مردمی که تمام عمر در لاک خودشان بوده‌اند» (همان، ۶۱).

«گلها» استعاره از جوانان انقلابی، «دیو سیاه شب» استعاره از حکومت مستبد پهلوی، «خون ریختن از کام خلق» تصویر جانفشانی جانفشان جوانان مبارز و «باد سحر» نماد پیک پیروزی زینت‌بخش این درس است.

شعر «خط خورشید» به‌عنوان بخش دوم درس هشتم از کتاب «مثل چشمه مثل رود» اثر شاعر معاصر مرحوم قیصر امین‌پور انتخاب شده است. در این شعر فضای تاریک قبل از انقلاب و بازگشت امام خمینی (ره) به ایران ترسیم شده است. قالب شعر، نونمایی است و «بیان بیدادگرها و تصویر چهره بیدادگران» و «ترسیم چهره مظلومیت مردم» به‌عنوان دو هدف مهم از اهداف ادبیات پایداری به کمک نمادهای ادبی و تشبیهات و استعاره‌ها به تصویر کشیده شده است. این نمادها به‌قدری قوی است که به شعر چهره‌ای کاملاً ادبی داده است. اگرچه ازدحام آنها در پی یکدیگر در یک بند شعر، فهم درس را برای دانش‌آموزان کمی دشوار کرده است:

«گرچه گاهی شهابی

مشق‌های شب آسمان را

زود خط می‌زد و محو می‌شد

باز در آن هوای مه‌آلود

پاک‌کن‌هایی از ابر تیره

خط خورشید را پاک می‌کرد» (همان، ۶۵).

«شب»، «خزان» و «هوای مه‌آلود» نماد دوره پر از ستم، «ابر تیره» نماد استبداد پهلوی، «ستاره» نماد امید، «شهاب» نماد مبارز انقلابی، «پاک‌کن‌ها» نماد مأموران ساواک، «خط خورشید» نماد راه روشن انقلاب، «دفتر آسمان»، «دل صفحه آسمان» اضافه تشبیهی، «خون خورشید» اضافه استعاری، «آسمان را ورق زد»، جمله کنایی و عبارت «اگرچه گاهی شهابی»، آرایه تشخیص در این درس است.

«دریادلان صف‌شکن» درس نهم از متن یکی از فیلمهای «روایت فتح» شهید سیدمرتضی آوینی انتخاب شده است. «دعوت به مبارزه» و «تحمل سختی‌ها و مشکلات آن» در جبهه و «ستایش آزادی و آزادگی رزمندگان» غیور از اهداف مهم این درس است. دانش‌آموز طی این نوشته در می‌یابد که «رمز پیروزی رزمندگان» در وحدت و همدلی و مبارزه مستمر و عشق و ایمان آنها است:

«بیا و ببین آن رزمنده، کشاورز است و این یک طلبه است و آن دیگری در یک مغازه گمنام در

یکی از خیابان‌های دور افتاده مشهد لیبیات فروشی دارد و به راستی آن چیست که همه ما را در

اینجا در این نخلستانها گرد آورده است تو خود جواب را می‌دانی: عشق» (همان، ۷۱).

شهید آوینی شرح و تفسیر جاننداری از ایثارگریهای رزمندگان و ایثارگران در این درس ارائه کرده است که به گونه‌ای اعجاب‌انگیز، دانش‌آموز تحت تأثیر آن قرار می‌گیرد:

«تفنگ دوربین دارش نشان می‌دهد که تک‌تیرانداز است و آن آستین خالیش که با باد این سوی و آن سو می‌شود، نشانه مردانگی است. اینکه او به عهدی که با ابوالفضل (ع) بسته وفادار است؛ چیست آن عهد؟ «مبادا امام را تنها بگذاری» (همان، ۷۳).

جملات و اصطلاحاتی نظیر «بدر، حنین و عاشورا»، دعای فرج و توسل به حضرت زهرا (مرضیه‌س)» (همان، ۷۱)، «زائران کربلا» (همان، ۶۹) و «وقتی اسوه تو آن تمثیل وفاداری عباس‌بن‌علی (ع) باشد چه باک» (همان، ۷۳) به درس دریادلان صف‌شکن رنگ شیعی خاصی داده است که بسان شناسنامه این نوع ادبی نمایان شده است. اگرچه در این درس کمتر آرایه‌های ادبی چون تشبیه، استعاره و نماد را دارد در همان جملات اندک با سبک ویژه نویسنده، این آرایه‌ها برجستگی خاصی دارد:

«در زیر آن آتش شدید، بولدوزرچی جهاد خاکریز می‌زند. بر کوهی از آتش نشسته است و کوهی از خاک را جابه‌جا می‌کند (همان، ۷۰).

شعر نیمایی «پاسخ»، اثر محمدرضا عبدالملکیان تنها شعری است که در میان درسهای ادبیات پایداری دوره چهار ساله متوسطه در عین کوتاهی و سادگی از لحاظ ادبی و ارائه مفاهیم این نوع ادبی و ارتباط دانش‌آموز با آن قابل تحسین است.

این شعر لحظه وداع یک دانش‌آموز را با اعضای خانواده‌اش به زیبایی به تصویر می‌کشد و با یک پرسش آغاز می‌شود و با پاسخی زیبا تمام می‌یابد:

«تو چرا می‌جنگی؟

پسرم می‌پرسد ...

با تمام دل خود می‌گویم

تا چراغ از تو نگیرد دشمن» (همان، ۷۵).

شاعر هیئت رزمنده رهسپار جبهه را به زیبایی هرچه تمامتر به تصویر کشیده است:

«من تفنگم در مشت

کوله بارم بر پشت

بند پوتینم را محکم می‌بندم»

نشانه هویت اسلامی - ایرانی رزمنده را که در فرهنگ کهن سرزمین ما ریشه دارد نیز در سه سطر با ظرافت و زیبایی سروده است (همان، ۷۵).

این شعر دو هدف از اهداف ششگانه ادبیات پایداری دوره متوسطه یعنی «دعوت به مبارزه» و «بزرگداشت و ستایش مردم مبارز» را بیان کرده است. از نظر ادبی «بند پوتینم را محکم

می‌بندم»، کنایه از آماده شدن برای دفاع و جنگ آب و آینه و قرآن» یادآور بدرقه مسافر در فرهنگ ایرانی و «چراغ» نماد آینده روشن ایران اسلامی است.

ادبیات فارسی ۲

به نظر می‌رسد به‌رغم اینکه قسمت ادبیات پایداری سال دوم از سال اول کمتر است در انتخاب این درسها نسبت به سال اول دقت بیشتری شده است. ادبیات فارسی ۲ جز شعر «انتظار» و داستان «گیله مرد» و «سووشون» درس دیگری را نمی‌توان یافت که مفهوم این نوع ادبیات در آن باشد؛ با این حال در حوزه غنایی اشعار و دروسی آورده شده‌است که جلوه‌های ادبیات پایداری در آن بخوبی نمود دارد اما در حیطه این نوع ادبیات قرار نگرفته‌است که در مقاله‌ای مفصل و فرصتی دیگر به این نمونه‌ها خواهیم پرداخت. مشخص است که دروس در تقسیم‌بندی رعایت نشده‌است و این قسمت کتاب ادبیات سال دوم به معرفی ادبیات پایداری جهان از امریکا و شیلی و فلسطین می‌پردازد.

رمان (کلبه عمو^۱) اثر خانم بیچراستو (۱۸۹۶-۱۸۱۱) از معروفترین نمونه‌های ادبیات پایداری در جهان است. این رمان در حمایت از بردگان سیاه امریکا و بیان دردهای آنها تحت فشار اربابان بیرحم امریکایی نوشته شده است و در سال ۱۸۵۲ میلادی منتشر شد. نه سال بعد از انتشار این رمان تأثیرگذار در سال ۱۸۶۱ جنگ داخلی امریکا در گرفت که نتیجه آن صدور فرمان الغای بردگی در زمان ریاست جمهوری آبراهام لینکلن^۱ بود.

قهرمان اصلی این رمان، «عمو^۲»، برده‌ای سیاه و با ایمان و فداکار است که با کمکهای بی‌دریغ خود از بردگان و تحمّل زندگی سخت و جانکاهی بر اثر شکنجه‌های عذاب‌آور جسمی و روحی لگری، ارباب خشن و بد نهادش زندگی را بدرود گفت.

این درس درباره فروخته شدن عمو^۲ و رفتارهای شکنجه‌آور آخرین و خشن‌ترین ارباب او، لگری و لحظات پایانی زندگی اوست است. «ترسیم چهره بیدادگر»، «انعکاس مظلومیت بردگان» و «ستایش آزادی و آزادگی» از اهداف مهم این درس است.

«درته کشتی که رودخانه سرخ بالا می‌رفت، تم با دست و پای بسته به زنجیر در کنجی نشسته بود. سردی و یأس روی قلبش سنگین‌تر از زنجیر، فشار می‌آورد» (ادبیات، ۱۳۸۲: ۶۷، ۲).

عمو^۲ نهایت ایثار و فداکاری را نسبت به هموعان خود ابراز می‌کند:

همیشه همه جا آخر می‌آمد، کمتر سهم می‌گرفت و تازه همان را با دیگران تقسیم می‌کرد و در شبهای یخبندان روپوش مندرس خود را به زن بیماری می‌داد که از شدت تب متشنج بود» (همان، ۶۹ و ۶۸).

1. Abraham Lincoln

او به هیچ‌وجه به کار ظالمانه‌ای که لگری از او انتظار دارد، تن در نمی‌دهد و حاضر به شلاق‌زدن بردگان نیست و در برابر شکنجه‌های سخت ارباب با ایمان محکم خود به خدای مسیحیت، او را تحقیر می‌کند و قدرتش را ناچیز می‌شمارد:

«می‌توانید مرا شلاق بزنید؛ از گرسنگی بکشید... آتشم بزنید... همه اینها وسیله‌ای خواهد شد برای اینکه هرچه زودتر مرا به دیاری که باید به آنجا بروم، روانه کنید» (همان، ۷۱).

شعر «تو را می‌خوانم» از پابلونرودا (۱۹۰۴-۱۹۷۳) پایداری مردم شیلی را در انقلاب خود به تصویر کشیده است. این شعر از کتاب «انگیزه نیکسون کشی و جشن انقلاب شیلی» با ترجمه فرامرز سلیمانی و احمد کریمی حکاک انتخاب شده است. «تو را می‌خوانم» در واقع یکی از اهداف مهم ادبیات پایداری یعنی «دعوت به مبارزه» را به دانش‌آموز تفهیم می‌کند:

«باور ندارم که انسان دشمنی کند،

با دشمن، رویاروی توانیم شد

و در برابر مجازاتش خواهیم ایستاد» (همان، ۷۲).

در این شعر چندان آرایه‌های ادبی حضور ندارد و بیشتر مفهومی انسانی به تصویر کشیده شده است. در عبارت «امروز چهره شیلی بزرگ شده است»، تلویحاً به انقلاب این کشور نظر دارد که باعث شهرت آن در جهان شده است.

شعر «در بیابانهای تبعید» درس نهم از جبرا ابراهیم جبرا (۱۹۲۶) شاعر معروف فلسطین است و نسبت به شعرهای دیگر این فصل ارزش ادب بیشتری دارد. در این شعر، آوارگی فلسطینیان در اردوگاه‌های بیابانی و سختی‌های آن در عباراتی زیبا به تصویر کشیده است که تنها دلخوشی مردم سختی‌کشیده یادآوری خاطرات خوش روزهای گذشته در سرزمین همیشه سبز فلسطین است.

«ای سرزمین ما، ای جایی که جوانیمان در تو

مانند رؤیایی در سایه درختهای پرتقال

و میان درختهای بادام مزرعه‌ها گذشت

ما را به یاد بیاور، اینک که میان خار بیابانها

و کوه‌های سنگلاخ سرگردانیم» (همان، ۷۵).

«ترسیم مظلومیت» و «ترسیم چهره اسرائیل غاصب» به مدد استعاره‌ها و تشبیهات زیبا هدف بنیادین این شعر به‌شمار می‌رود. اغلب دانش‌آموزان سال دوم ارتباط خوبی با آن برقرار می‌کنند بویژه هنگامی که بمباران اسرائیل و کشتار مردم بی‌پناه به تصویر کشیده شده است، تأثیر مفاهیم ادبیات پایداری به اوج خود می‌رسد:

«ما را به یاد بیاور اکنون که

له کردند گل‌های نو شکفته در پشته‌های اطرافمان را

خانه‌ها را بر سرمان خراب کرده‌اند
اجسادمان را به هر طرف افکنده‌اند
و از سایه‌های آبی، خارهای سرخ
بر اجساد به جاد مانده و طعمه عقاب و زاغ شده فرو ریخت (همان).
شعر «از یک انسان» سروده محمود درویش (۱۹۴۱) شاعر معروف فلسطین است که به نام
شاعر مقاومت فلسطین معروف است.

او در شش سالگی به دلیل هجوم اشغالگران اسرائیلی آواره شد و چندین بار به زندان افتاد.
سروده‌های زیبای او محصول این سالها است. این شعر نیز درباره انسان بیگناهی است که پس از
اشغال سرزمین و آوارگی سرانجام به زندان می‌افتد و شکنجه‌های فراوانی را تحمل می‌کند:

بر دهانش زنجیر بستند
دستهایش را به سنگ مردگان آویختند
و گفتند تو قاتلی (همان، ۷۶).

در این شعر نیز مانند شعر قبلی «دد منشی رژیم غاصب اسرائیل» و «مظلومیت مردم
فلسطین» ترسیم شده است. در پایان شعر با اشاره به ماجرای نرون، امپراتور دیوانه روم به
اشغالگران نوید می‌دهد که دوره سیاه ظلم و شکنجه آنها تمام‌شده است و خود را باید آماده
مجازات کنند:

«ای خونین چشم و خونین دست به راستی که شب رفتنی است»
نه اتاق توقیف ماندنی است و نه حلقه‌های زنجیر
نرون مرد، ولی رُم نمرده است با چشمهایش می‌جنگد (همان).

ادبیات فارسی ۳ شاخه نظری

بخش ادبیات پایداری کتاب ادبیات فارسی سال سوم متوسطه شاخه نظری به ادبیات عاشورایی و
جنگ و انقلاب اسلامی ایران اختصاص دارد و از لحاظ ادبی از سالهای قبل پر بارتر است. مهمترین
درس آن «خون خورشید» نوشته پرویز خرسند است. این درس با تصرف و تلخیص از کتاب «آنجا
که حق پیروز است» انتخاب شده است. این کتاب به علاوه «برزیگران دشت خون» و «مرثیه‌ای که
ناسروده ماند» از مهمترین آثار این نویسنده پرتلاش دهه پنجاه شمسی است که اغلب نوشته‌هایش
درباره عاشورا است. «خون خورشید» درباره آخرین شب امام حسین و یارانش و بویژه رشادت
«انس بن حارث» صحابی بزرگ پیامبر و شهادت او است که نویسنده در ضمن توصیفات ادبی خود
به زمان پیامبر و سختی‌های آن دوره گریزهایی می‌زند:

«پیرمردان به یاد روزهایی افتاده بودند که همین آیات و کلمات را حضرت محمد (ص) زمزمه

می‌کرد. به یاد روزهایی افتاده بودند که پیامبر روی شنهای داغ می‌نشست و آنان به دورش جمع می‌شدند و همین کلمات را از زبان او می‌شنیدند» (ادبیات فارسی، ۱۳۸۵: ۷۱، ۳). سکوت، آرامش و سیاهی دشت کربلا در آغاز درس با آرایه تشخیص توصیف شده است. «تشخیص» در این نوشته برجستگی خاصی دارد به گونه‌ای که دانش‌آموزان براحتی آن را لابه‌لای جملات تشخیص می‌دهند: «شب همه جا دامن گسترده بود. دشت سینه وسیع و داغش را در برابر وزش نسیم ملایمی قرار داده بود. نسیم آهسته و آرام به روی سینه‌اش می‌خزید و دامنکشان می‌گذشت ...» (همان، ۷۰).

زبان این نوشته سلیس و روان و صمیمی و ادبی است و از طرفی تقدس و شکوه عاشورا و امام حسین (ع) و یارانش به آن طنین شکوهمندانه‌ای بخشیده است. او «انس بن حارث» بود؛ مردی که از صحابه بلندپایه و ارجمند پیامبر به‌شمار می‌رفت ... انس مردی بود که در اولین و آخرین پیکار پیامبر، دوش به دوش رسول گرامی مبارزه کرده بود. او ستاره درخشان و فروزانی بود که در آن شب تار و غم‌انگیز، روشنی می‌بخشید و راه می‌نمود» (همان، ۷۳).

یکی از عالیترین اهداف ادبیات پایداری یعنی «بزرگداشت شهیدان راه آزادی» در این درس متبلور شده است. در آخرین قسمت درس، نویسنده با لحنی تأثیربار، شهادت انس را این‌گونه به تصویر می‌کشد:

«آنجا در میان آن شنهای داغ، مردی سفید موی و سفید روی به خاک و خون تپید. او در یک شب ظلمانی، چون اختری روشن و پرفروغ از تاریکی‌ها و سیاهی‌ها گریخت و پیش آمد و در کنار خورشید فروزان حق در خون پاک و روشن خویش غوطه زد و خورشیدی نو ساخت» (همان، ۷۴). عنوان درس، «خون خورشید» از این توصیف گرفته شده است.

شعر «بانگ جرس»، قسمتی از مثنوی بلند معروف حمید سبزواری است. حمید سبزواری با مجموعه شعر «سرود درد» و «سرود سپیده»، جایگاه خود را در شعر انقلاب تثبیت کرد. او در شعر «بانگ جرس» از پیوند میان انقلاب اسلامی ایران و مبارزات و پایداری مردم فلسطین سخن می‌گوید و مخاطبان خود را به رویارویی و مقابله با اشغالگران سرزمین فلسطین به رهبری امام خمینی (ره) با تعبیر «موسی جلودار» فرا می‌خواند:

«وادی پر از فرعونیان و قبطیان است

موسی جلودار است و نیل اندرمیان است

ننگ است ما را خانه ننگ است ای برادر

برجای ما بیگانه ننگ است ای برادر» (همان، ۷۵ و ۷۶).

تعبیرات و ترکیباتی مانند «از هر کران بانگ رحیل»، «بانگ از جرس برخاست»، «دریادلان»،

«پادربکاب راهوار»، «حکم جلودار است بر هامون بتازید» و «جام من برخیز بر جولان برانیم»، زبان این شعر را حماسی کرده است. «برگ سفر بستن»، «پا در رکاب داشتن» و «باده بر دامن راندن» از جمله کنایه‌های زیبای شعر است. تلمیحات مذهبی و سیاسی فراوان این مثنوی متعلق به قوم یهود و سرزمین فلسطین و جنگ آنها در دهه ۶۰ و ۷۰ میلادی است؛ مانند «وادی ایمن»، «موسی»، «فرعونیان»، «قبطیان»، «نیل»، «کلیم»، «تخت و نگین و اهریمن»، «جولان»، «خط لبنان»، «دیریاسین»، «دیارقُدس».

«تپه‌های برهانی»، عنوان درس دهم از نوشته‌های حمیدرضا طالقانی درباره خاطرات جبهه و محاصره او و هم‌زمانش در سال ۱۳۶۲ است. زبان نوشته از صمیمیت خاصی برخوردار است. نویسنده تمام احساس خود را با زبانی ساده و به دور از تکلف بیان می‌کند. موضوع آن چهارده روز محاصره و تنهایی و بی‌غذایی و سختی‌های سه رزمنده جوانی است که بدون سلاح با مقاومت بی‌نظیر و ایمان استوار خویش، روزگار را می‌گذرانند و تنها خوراکشان برگ مو است و همان بستر آنها است. نکته جالب این است که وقتی «ماشاءالله»، رزمنده سیزده ساله به حسین و حمیدرضا می‌پیوند، با وجود ضعف و زخمهای فراوان ناشی از ترکش در ناحیه دست و بازو و زیر گوش و گرسنگی شدید، برگهای مو را چنان آرام می‌خورد که اعجاب نویسنده را برمی‌انگیزد و او را نماد کامل شجاعت و پایداری معرفی می‌کند:

«تماشای برگ خوردن او برایم بسیار لذت‌بخش بود. ماشاءالله با سن و سال بسیار کم، اما چهره‌ای مصمم و مردانه، ضعیف اما شاداب، آرام و استوار، انگار نه انگار که اتفاقی افتاده، نشسته بود و برگ می‌خورد. احساس می‌کردم که هرگز انسانی بزرگتر از او را ندیده‌ام» (همان، ۸۲).

سرانجام این سه جوان در تاریخ ۱۳۶۲/۵/۱۷ توسط یک ستون گشتی پیدا می‌شوند و از مرگ و اسارت نجات می‌یابند و آخر درس پایانی خوش و از نظر عاطفی کوبنده دارد:

«گفت ببینید، این‌ها چهارده روز مقاومت کرده و اینجا بی‌غذا مانده‌اند؛ آن وقت آیا ما نمی‌توانیم یک روز مقاومت کنیم و خود را به نیروهای خودی برسانیم» (همان، ۸۵).

این بخش جز چند مورد کنایه‌ای مانند «کارگر نیفتاد»، «هوا گرگ‌ومیش بود» و «بشدت جا خورد» هیچ‌گونه آرایه ادبی ندارد و زبان آن نیز ادبی نیست؛ اما آکنده از اصطلاحات نظامی و جنگ و جبهه است؛ مانند «گردان یازهرا»، «تپه شهید برهانی»، «عمل کردیم»، «انهدام نیرو»، «محور» و «ستون».

آخرین درس بخش ادبیات پایداری کتاب فارسی سوم متوسطه شاخه نظری، شعر نو «باغ نگاه» از علیرضا قزوه است. این شعر در توصیف جانبازی است که چشمان خود را در راه ایمان و عقیده‌اش تقدیم کرده، و حاکی از ایثار و پایداری جانبازان انقلاب شکوهمند اسلامی ایران است. «باغ نگاه» از آغاز تا انجام با وجود کوتاهی، آکنده از استعاره و تشخیص و تشبیه است.

مهمترین هدف این درس، بزرگداشت شهیدان و جانبازان راه انقلاب و جنگ تحمیلی است. بند اول و دوم این شعر، زمان نابینا شدن رزمنده جانباز را این گونه توصیف کرده است:

«صبح، دو مرغ رها/ بی صدا/ صحن دو چشمان تو را ترک کرد/ شب، دو صف از یاکریم/ بال به بال نسیم/ از لب دیوار دلت/ پر کشید» (همان، ۸۶).

«دو مرغ رها» و «دو صف یاکریم» استعاره مصرحه از روشنایی چشم، «صحن دو چشمان تو» استعاره مکنیه و «لب دیوار دلت» استعاره از چشم است. دیگر استعاره‌ها و تشبیهات زیبای این شعر را در ترکیبها و عباراتی چون «خار و خس مزرعه چشم تو»، «باغ نگاهت» و «یک سبد از میوه خورشید» می‌توان دید.

ادبیات فارسی ۳ علوم انسانی و ادبیات

بخش ادبیات پایداری و انقلاب این کتاب تنها «شعر انقلاب اسلامی» را در بردارد. قسمت درآمد و معرفی این نوع ادبیات سروده‌ها و نوشته‌هایی را از سال ۱۳۵۷ تاکنون دربرمی‌گیرد که به ستایش آزادی و آزادی و جهاد و هجرت و محکوم کردن استبداد و بیداد ... اختصاص دارد. نکته قابل تأمل این است که مرزبندی مشخص بین ادبیات پایداری و ادبیات انقلاب اسلامی در کتابهای ادبیات دوره متوسطه ذکر نشده است. دقیقاً در بخش ادبیات انقلاب اسلامی سال سوم انسانی همان مفاهیمی را می‌بینیم که در نوشته‌های ادبیات پایداری سالهای قبل و هم‌چنین سال سوم شاخه نظری دیده‌ایم که این مورد یکی از ضعفهای کتابهای ادبیات دوره متوسطه در این زمینه به‌شمار می‌رود.

در این بخش به معرفی اشعار کسانی چون مهرداد اوستا، سیدحسن حسینی، غلامرضا قدسی، مشفق کاشانی، سهیل محمودی و زکریا اخلاقی پرداخته می‌شود.

نخستین شعر با عنوان «از درد سخن گفتن» غزلی است از مهرداد اوستا، شاعر قصیده‌سرای معاصر که به دلیل وسعت آگاهی و شناخت عمیق و گسترده از ادبیات، ذوق و قریحه سرشار و بیان توانمند شاعرانه، چهره‌ای شناخته شده است. وی توانست زبان نرمی را جایگزین زبان خشن در قصیده کند و آن را به غزل نزدیک سازد. غزل «از درد سخن گفتن» از مجموعه شعر «راما» انتخاب شده است. این غزل بیش از اینکه مفاهیم انقلاب اسلامی را در خود متبلور سازد به عواطف درونی پردرد شاعر می‌پردازد که در بیشتر ابیات، واژه «درد» تکرار شده است. تنها واژه‌هایی که شعر را به مفاهیم انقلابی و شهادت پیوند می‌دهد، واژه‌هایی چون «خونین»، «نبرد»، «فریاد» و «خون شهید» است و گرنه در محور افقی و عمودی شعر، جریان انقلاب و شهادت و آزادی به شکل قوی وجود ندارد:

«باز آی که چون برگ خزانم رخ زردی است

با یاد تو دمساز دل من دم سردی است
 گر روی به تو آورده‌ام از روی نیازی است
 ور درد سری می‌دهمت از سر دردی است» (ادبیات فارسی ۳ رشته ادبیات و علوم انسانی،
 ۱۳۸۲: ۱۰۶).

«راز رشید» شعری در قالب سپید از شادروان سیدحسین حسینی است که از دفتر شعر او
 موسوم به «گنجشک و جبرئیل» انتخاب شده است. این شعر عاشورایی و درباره سردار شهید کربلا
 حضرت ابوالفضل (ع) و جوانمردی و پاکبازی اوست:
 «به گونه ماه نامت/ زبازد آسمانها بود/ و پیمان برادری است/ با جبل نور/ چون آیه‌های جهاد/
 محکم» (همان، ۱۰۸).

این شعر باید در بخش ادبیات عاشورایی بررسی شود؛ زیرا در آن هیچ‌گونه اشاره‌ای به جریان انقلاب
 و ادبیات پایداری ایران نکرده است. گرچه در قالب سپید و در موضوع عاشورا شعری قوی است،
 مناسب بخش ادبیات انقلاب اسلامی نیست.

«گل‌های چیده» اثر غلامرضا قدسی در قالب غزل شعری است که برخلاف دو شعر پیش به
 موضوع انقلاب اسلامی و مفهوم شهادت می‌پردازد و در محور افقی و عمودی تعبیرات و ترکیب‌هایی
 چون «گل‌های چیده»، «غنچه‌های شهید»، «داغ گل‌رخان»، «لاله در خون تپیده» و «ناله‌های
 شراره‌خیز» عهده‌دار مفاهیم انقلابی و شهادت است:

«بوی گل‌های چیده می‌آید/ خونم از دل به دیده می‌آید/ به تماشای غنچه‌های شهید/ گل به
 رنگ پریده می‌آید/ از غم داغ گل‌رخان از خاک/ لاله در خون تپیده می‌آید» (همان، ۱۱۱ و ۱۱۲).
 در غزل «سایه خورشید» از مشفق کاشانی نیز هیچ یک از مسائلی که در درآمد این بخش
 درباره شعر انقلاب آمده است وجود ندارد و شعر در واقع حدیث نفس دردمندانه شاعر است که
 دارای زبانی روان و مؤثر و ترکیبات تشبیهی و استعاری است:

«از بام دهر فرو ریختم ستاره به خاک

که من به سایه خورشید زیستم چون ابر

زمین سترون و در وی نشان رویش نیست

فراز ریگ روان چند ایستم چون ابر» (همان، ۱۱۳).

غزل «کرامت آبی» از سهیل محمودی توانسته است. پایداری و ایمان و پاکبازی مردم ایران را
 توصیف کند؛ مردمی که مانند صخره مقابل طوفانهای زمان به مدد عشق و حماسه ایستاده‌اند. زبان
 این شعر لطیف و امروزی است و ترکیب‌های آن صمیمیت زبان محاوره را دارد و در خود مفاهیم
 حماسی انقلاب و شهادت را منعکس کرده است:

«شما چه قدر صبور و چه قدر خشم آگین

حضورتان چو تلاقی صخره با دریاست

به استواری، معیار تازه بخشیدید

شما نه مثل دماوند، اوبه مثل شماسست (همان، ۱۱۵).

غرل «سجاده سبز» از زکریا اخلاقی و به نگاه عارفانه شاعر به بهار و بهره‌گیری او از آیات و روایات اختصاص دارد. شعر از قدرت کلامی و سلامت زبانی و تازگی ترکیبها برخوردار است و «حس آمیزی»، «تشبیه» و «استعاره» در آن حکایت از تجربه‌های شاعرانه شخصی و روحی شاعر دارد؛ با این همه این شعر مناسب بخش ادبیات انقلاب اسلامی نیست؛ زیرا هیچ یک از مفاهیم انقلابی در آن متبلور نشده است مگر نزدیکی عارفانه آدمی به خدای خویش از راه طبیعت:

«آینه عرفانی زیبای معانی است

این حجله سبزی که خداوند گشوده است

شور سحر حشر، اگر باورتان نیست

گل مصحف صد برگ به سوگند گشوده است» (همان، ۱۱۷).

نتیجه‌گیری

ادبیات پایداری در برخی از کتابهای ادبی دوره متوسطه سهم قابل توجهی را به خود اختصاص داده که در این میان سهم ادبیات پایداری و انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس ایران نسبت به ادبیات پایداری بیشتر است و از اهداف ششگانه ادبیات پایداری بیشتر «ترسیم چهره مظلوم»، «افق پیروزی» و «دعوت به مبارزه» در درسها متبلور شده است. می‌توان گفت ادبیات پایداری کتاب ادبیات سال اول متوسطه ارزش ادبی و هنری فراوانی نسبت به کتابهای ادبی سالهای دوم و سوم دارد. میزان تأثیرگذاری ادبیات پایداری جهان بر دانش‌آموز بویژه در دروسی چون «کلبه عمومت» بسیار زیاد است و اگر نوشته‌هایی با این مضمون از ادبیات پایداری وطنی به این کتابهای اضافه شود، دروس از ارزش کیفی والایی برخوردار می‌شوند. نکته دیگر شایان ذکر این است که ادبیات پایداری ایران و جهان بدرستی در متن کتاب جدا نشده، و آمیختگی ادبیات انقلاب اسلامی و عاشورایی و جنگ تحمیلی در قسمت ادبیات پایداری بسیار مشهود است که موجب درک نادرست دانش‌آموزان از این مقوله‌ها می‌شود.

در کتاب ادبیات پیش‌دانشگاهی (چهارم) عمومی هیچ بخشی به عنوان ادبیات پایداری نیامده است در حالی که برخی دروس آن مانند «آخرین درس» جزء این ادبیات به شمار می‌رود. در برخی از دروس مانند «خط خورشید»، «در بیابانهای تبعید»، «خون خورشید» و «پاسخ»، اهداف ادبیات پایداری بخوبی متبلور شده و از جهت زیبایی‌های ادبی ارزشمند است.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. احمدی، احمد و دیگران (۱۳۸۹). *ادبیات فارسی سال سوم انسانی*. چ دوازدهم. تهران: شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران.
۳. احمدی‌گیوی، حسن و دیگران (۱۳۸۷). *زبان و نگارش فارسی*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۴. اخوان ثالث، مهدی (۱۳۶۹). *گزیده اشعار*. تهران: انتشارات مروارید.
۵. ارشاد سرایی، اصغر و دیگران (۱۳۸۹). *ادبیات فارسی سوم انسانی*. چ دوازدهم. تهران: شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران.
۶. استوه‌ریت، بیچر (۱۳۵۷). *کلبه عموتّم*. ترجمه: منیر جزنی. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۷. اشتاین‌بک، جان (۱۳۵۱). *خوشه‌های خشم*. ترجمه: شاهرخ مسکوب و عبدالرحیم احمدی. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۸. اشتاین‌بک، جان (بی‌تا). *موش‌ها و آدم‌ها*. ترجمه: داریوش شاهی. تهران: انتشارات زرین.
۹. اکبری، منوچهر (۱۳۷۱). *نقد و تحلیل انقلاب*. بخش اول شعر. تهران: سازمان اسناد و مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
۱۰. امیری‌خراسانی، احمد؛ هدایتی، فاطمه (۱۳۹۳). *ادبیات پایداری، تعاریف و حدود*. نشریه ادبیات پایداری. **دانشکده ادبیات و علوم انسانی**، دانشگاه شهید باهنر کرمان. س ۶. ش ۱۰: ۲۳ و ۴۱.
۱۱. امین‌پور، قیصر (۱۳۷۰). *مثل چشمه، مثل رود*. تهران: انتشارات سروش.
۱۲. انوری، حسن (۱۳۸۱). *فرهنگ بزرگ سخن*. تهران: سخن.
۱۳. انوشه، حسن (۱۳۷۶). *فرهنگ‌نامه ادبی فارسی*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۱۴. اولیایی، مصطفی (۱۳۷۳). *مجموعه مقالات سمینار بررسی انقلاب اسلامی*.
۱۵. باختری، واصف (۱۳۷۳). *دیروز، امروز و فردای شعر افغانستان*. *مجله شعر*. س ۲. ش ۱۴: ۷۰ و ۸۱.
۱۶. باقری، ساعد؛ محمدی، محمدرضا (۱۳۷۲). *شعر امروز*. تهران: انتشارات بین‌المللی المهدی.
۱۷. پارسانسب، غلام‌محمد و دیگران (۱۳۸۹). *زبان و ادبیات فارسی عمومی پیش‌دانشگاهی*. چ شانزدهم. تهران: شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران.
۱۸. تاکی، مسعود و دیگران (۱۳۸۹). *ادبیات فارسی اول متوسطه*. چ چهاردهم. تهران: شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران.
۱۹. تراویک، باکرب (۱۳۷۳). *تاریخ ادبیات جهان*. ترجمه: عربعلی، رضایی. تهران: نشر فروزان.
۲۰. ثروت، منصور (۱۳۶۴). *فرهنگ کنایات*. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۲۱. چهرقانی، رضا (۱۳۹۶). *ادبیات پایداری در ایران*. بازشناسی مؤلفه‌ها، فرصت‌ها و چالش‌ها. *ادبیات معاصر پارسی*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. س ۷. ش ۲: ۳۱ و ۳۳.

۲۲. حافظ شیرازی، شمس‌الدین محمد (۱۳۷۲). **دیوان حافظ به اهتمام محمد قزوینی و قاسم غنی**. تهران: کتابفروشی زوآر.
۲۳. حسینی، سیدحسن (۱۳۷۲). **گنجشک و جبرئیل**. تهران: نشر زلال.
۲۴. حسینی، سیدحسن (۱۳۸۶). **هم‌صدا با حلق اسماعیل**. تهران: انتشارات حوزه هنری.
۲۵. خرسند، پرویز (۱۳۴۳). **آنجا که حق پیروز است**. تهران: امیرکبیر.
۲۶. خرسند، پرویز (۱۳۵۶). **برز بگراں دشت خون**. تهران: امیرکبیر.
۲۷. داودی، حسین و دیگران (۱۳۸۹). **ادبیات فارسی دوم متوسطه**. چ سیزدهم. تهران: شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران.
۲۸. دکاسترو، خوزوئه (۱۳۶۰). **آدم‌ها و خرچنگها**. ترجمه محمد قاضی. تهران: انتشارات زرین.
۲۹. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۲۵). **لغتنامه**. زیر نظر محمد معین و جعفر شهیدی.
۳۰. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۶۲). **مقالات دهخدا**، به کوشش محمد دبیر سیاقی.
۳۱. رضوی، عبدالحمید (۱۳۹۴). **تحلیل محتوای کتابهای درسی دینی و ادبیات فارسی دوره متوسطه** براساس مؤلفه‌های دفاع مقدس. **اسلام و پژوهشهای تربیتی**. ش ۱۳: ۹۱ و ۱۱۲.
۳۲. سنگری، محمد و دیگران (۱۳۸۹). **ادبیات فارسی ۲ و پیش‌دانشگاهی انسانی**. چ شانزدهم. تهران: شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران.
۳۳. شکری، غالی (۱۳۶۶). **ادب مقاومت**. برگردانیده محمدحسین روحانی. تهران: نشر نو.
۳۴. شمیسا، سیروس (۱۳۷۴). **سبک‌شناسی شعر**. تهران: انتشارات فردوس.
۳۵. شمیسا، سیروس (۱۳۸۶). **سبک‌شناسی شعر**. تهران: نشر میترا.
۳۶. شمیسا، سیروس (۱۳۷۲). **انواع ادبی**. تهران: انتشارات فردوس.
۳۷. صفا، ذبیح‌اله (۱۳۶۹). **حماسه سرایی در ایران**. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۳۸. صهبا، فروغ (۱۳۸۴). **شعر پایداری هنر مبارزه با دشمنان سه گانه**. مجموعه مقاله‌های اولین کنگره ادبیات پایداری به کوشش دکتر احمد امیری خراسانی. کرمان: اداره کل حفظ آثار دفاع مقدس.
۳۹. طالقانی، حمیدرضا (بی‌تا). **تپه برهانی**. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
۴۰. علی‌نژاد محمدآبادی، مهرانگیز (۱۳۸۹). **مؤلفه‌های پایداری با تکیه بر مبارزه با نفس در کتابهای درسی**. **ادبیات پایداری**. ش ۴-۳: ۴۰۷ و ۴۲۸.
۴۱. مظفری، سیدابوطالب (۱۳۷۳). **شاعری جستجوی حقیقت است**. شعر. ش ۱۴: ۸۲ و ۸۷.
۴۲. سنگری، محمدرضا (۱۳۸۳). **ادبیات پایداری**. شعر. ش ۳۹: ۴۵ و ۵۳.